

ИЗ ЗАПАДНИТЕ РОДОПИ. ИСТОРИИ И КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО ОТ БРАЦИГОВО

Нина Единакова

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: Брацигово съществува от 1576 г. Селището имало вид на крепост – постройките били масивни, изградени от дялани камъни, а върху повечето къщи имало бойници. Строителната дейност на майсторите дялгери в Брацигово започва още от първите години на тяхното идване и има два периода: 1791 – 1830 г. и от 1831 г. до Освобождението. Култовите сгради заемат много голямо място във възрожденската архитектура. Най-значителните постижения на брациговските строители са в изграждането на църкви. Те са били най-търсените майстори от Рилския манастир до Одрин и от Стара планина до Родопите.

Ключови думи: архитектура, майстори строители, занаяти, история, училища, църкви.

Въведение

Брацигово е град в Южна България, разположен в планински район на Родопите. Градът е административен център на едноименната община. Историческите данни сочат, че територията на сегашното градско население е била заселена още в древността. В Средновековието градът се е развил като крепост и търговски център, а през XIX век е станал важен добивен и металургичен център.

Днес Брацигово е малък, но красив град. Известен е със своите традиционни родопски къщи, които са пример за майсторството на местните строители и могат да се видят в града и неговите околности, с ръчно изработените килими – има музей на килимите, където може да се видят много редки и ценни експонати, с розопроизводството. Градът е известен още със своя природен парк „Царева градина“, разположен в северната му част. Паркът предлага множество пешеходни маршрути към красиви водопади и чешми, както и места за отдих и пикник.¹

Брацигово е популярна туристическа дестинация, особено през лятото, когато много туристи идват да се насладят на красивата природа, кулинарните изкушения и местните традиции.

Методология на изследването

Актуалността и значимостта на доклада се изразяват в необходимостта от актуализиране на съществуващите сведения и информация за културното наследство на територията на Брацигово. Съществуващите сведения допълват и обогатяват представата за района и неговото културно значение. От гледна точка на значимостта на изследването на културното наследство в района на Брацигово ще повлияе позитивно върху процеса на съхраняване на родовата памет на хората в региона.

Целта на доклада е да бъде изследвано и представено културното наследство на територията на Брацигово.

Обект на доклада е културно-историческото наследство в района на Брацигово.

Предмет на доклада са обектите с културно-историческо значение и откритите източници на информация, свързани с тях.

Задачите на доклада са следните:

- да бъдат издирени, събрани и систематизирани документални и архивни източници, свързани с Брацигово;
- да бъдат издирени и проучени характерните черти и елементи от културата на населението в Брацигово;
- да бъде събрана, систематизирана и анализирана информация за събития, исторически личности и паметници на културата на територията на Брацигово.

За изготвянето на доклада са използвани методите за анализ и синтез на документи и други източници, свързани с историята и културното наследство на територията на Брацигово.

История на града

Брацигово е сгушено в красивите недра на Западните Родопи и има интересна история. Намира се на около 20 км южно от Пазарджик, 36 км югозападно от Пловдив и 7 км източно от Пещера.

Според различни писмени данни Брацигово съществува от 1576 г. Предполага се, че по това време турците са унищожили селището Преврен, което се намирало на 2 км западно от днешно Брацигово. Част от населението се заселило в Пещера, друга – в Чанакчиево, Козарско и Жребичко, а около 15 рода се установили на мястото на днешно Брацигово. За съществуването на Преврен свидетелстват някои каменни зидове, остатъци от домашни съдове, керемиди и други останки от селището, открити през 1908 г. при направата на пътя за Пещера [1].

При разкопаването на стари къщи в Брацигово са намерени австрийски и пруски монети от 1565, 1588 и 1785 г., поставени в глинени съдове и увити в кожи. Това е вероятно от времето, когато в този край се сложило началото на рудодобива и от Австрия и Пруссия идвали специалисти рудари.

Предполага се, че тук са се заселили освен това и нови жители от неврокопските села – от Гоце Делчево, около 1650 г. И днес в четири местности около Брацигово има находища на големи количества сгурия, която в първите три местности се копае и изнася.

Трето преселване в Брацигово е станало през XVII век, по времето на потурчването на селата Осеново и Форцово, които се намират южно от Брацигово и които след 1913 г. отново се обезлюдяват. Брацигово нараснало значително, с около 150 рода, с идването на преселници от Костурския и Корчанския край между 1760 и 1791 г. До тяхното идване населението се занимавало със земеделие и добиване на желязна руда. Част от населението било заето и с производството на дървени въглища за пещите. Друга част се занимавала с превоз на стоки от Пловдив, Анхиало и др. [1].

Въпросът за причините, накарали македонските българи да напуснат своите родни места и да се заселят другаде, е занимавал много нашите историци. По мнението на Ал. Теодоров – Балан и К. Иречек това изселване се дължало преди всичко на голямото потисничество от страна на османската власт. По-късно Д. Яранов стига до извода, че основните причини са от стопанско естество. Според досегашните изследвания преселването в Брацигово е станало през 1760 – 1770 г., на около 150 рода.

Занаяти, майстори строители, строителна дейност

Идването на македонските българи в Брацигово се отразило благоприятно върху неговото развитие. По-голямата част от преселниците били дюлгери – строители и чаракчии. Още през първите години построили мелници. Обществените връзки с близки и далечни напреднали центрове и оживената строителна дейност повдигнали стопанския живот. Благосъстоянието на жителите се подобрило [2].

Селището добило вид на крепост – постройките били масивни, изградени от дялани камъни. Върху повечето къщи имало бойници, повечето били на два-три етажа, запазени и до днес в селището.

Десетки години различните преселници живеели отделно едни от други – населявали отделни махали и нямали допир

пomeжду си. Майсторите строители били наречени „арнаути“ – защото идвали от Албания. Мъжката и женската им носия също били наречени „арнаутски“ – те се различавали по своя вид, украса и цветове.

Освен дюлгерството, в Брацигово се развили шарланджийството, сапунджийството, дърводелството, кираджийството и др. По-късно (към 1831 г.) започнало отглеждането на розовата култура и се развило розоварството. Дюлгерите имали свой таен език, мештровски (майсторски). С него си служели по време на работа и когато не желали да бъдат разбирани от околните. След Априлското въстание, 1876 г., заточените в Мала Азия (Диарбекир), по островите, в затворите в Пловдив и Одрин въстаници също си служели с този таен език.²

Обикновеният говорим език на преселниците македонски българи също се различавал от езика на местното население – говорели на чист български език, но със следи от носовия старобългарски изговор. Те били много сръчни, с разностранни знания и били известни и извън границите на Османската империя. Децата им учили в Кричимския манастир. През 1831 г. в Брацигово се открива първото килийно училище, в което преподавал монахът Викентий от Кричимския манастир.

През 1833 г. е построена църквата, а в двора ѝ – училищната сграда. През 1861 г. се поставя началото на класното училище, в което се преподават френски и турски език. През 1862 г. се открива и девическо училище. За успешното училищно дело в Брацигово, което се превърнало в център на духовната култура в пещерския край, спомогнало това, че местните жители не ходели ангария. Дюлгерството също така привличало много младежи от различни места, които изучавали занаята и след това се заселвали в Брацигово.

Строителната дейност на майсторите дюлгери в Брацигово започва още от първите години на тяхното идване. Има два периода – от 1791 до 1830 г. и от 1831 г. до Освобождението. След Одринския мир, 1829 г., на българското население се разрешава да строи църкви и това е и най-активният период в строителната дейност на брациговските майстори [1].

Култовите сгради заемат много голямо място във възрожденската архитектура. Най-значителните постижения на брациговските строители са в изграждането на църкви. Те са били най-търсените майстори от Рилския манастир до Одрин и от Стара планина до Родопите. Разпространявали са и са усъвършенствали

типа на трикорабната псевдобазилика, която се развива от средата на XVIII век до Освобождението.

В по-голям мащаб църкви започват да се строят още през XVIII век и особено в началото на XIX век. Преди това в продължение на повече от 350 години броят на разрушените съществуващи църкви е далеч по-голям, отколкото на новопостроените. При това новопостроените са незначителни по своята архитектура и малки по размер. Най-многочислени са еднокорабните [1].

След средата на XVIII век отново се появява трикорабната псевдобазилика. Тя става основен тип църковна сграда през Възраждането. По-късно църквите нарастват на дължина, ширина и височина. Пространствата стават хармонични, а корабите се покриват с истински сводове от камък и тухли – „Света Неделя“ в Батак през 1813 г. е една от ранновъзрожденските църкви, при които се възстановява прекъснатата традиция.

Сред големите брациговски майстори строители се нарежда първомайстор Иван Боянин – архитект-проектант, който сам чертаел плановете, по които под негово ръководство се изпълнявали сградите. Църквата „Света Неделя“ в София е построена през 1856 г. Тя е една от първите възрожденски църкви, на която се изграждат и камбанарии, и един от монументалните паметници на възрожденската архитектура.

До идването на преселниците от македонските земи в Брацигово, всички църкви имат дървени колони и паянтово покритие. Със сводовете от тухли и камък те отговарят на необходимостта за огнеустойчивост на църковните сгради. Никола Фичев – ученик на брациговци, го пренася и прилага в църковното строителство на Северна България.

На същите майстори се възлагало и изграждането на училищни сгради. Малко на брой са училищата, които със сигурност могат да се посочат като дело на Брациговската строителна школа: „Старото училище“ в Брацигово (1833), „Отец Паисий“ в Карлово (1870), училищата в с. Мечка и с. Голямо Конаре. Освен училища са строили редица обществени сгради за най-различни цели – складове, канцеларии, магазини, къщи и др.

През периода 1830 – 1880 г. брациговските майстори са построили много къщи – освен в Брацигово, и в Батак, Сливен, Асеновград, Одрин, Цариград, Карлово, Сопот, Казанлък и др. С голямо основание можем да твърдим, че майсторите строители на къщите в Пловдив са предимно брациговци.⁴

Стопанска дейност и икономическо развитие

Според устните и писмените сведения брациговските строители са прочути и много търсени майстори и на инженерни съоръжения, особено мостове. Знае се също, че те са построили Боянския водопровод край София в средата на XIX век.⁵ Мостът над р. Марица в Пазарджик (1793), чиито устои са запазени и до днес, също е дело на брациговските майстори. Други мостове, построени от тях, са: Дуковският мост край Брацигово (1800), Пловдивският, Карезлийският мост, мостът за с. Звъниче в Пазарджик и др. Според непотвърдени сведения брациговци са строили големи мостове в Одрин и Солун.

Заселването на преселниците от Македония в Брацигово довежда до оживена стопанска дейност и развитие на селището. То съвпада с периода на икономически подем, настъпил за българското население. Само малка част се занимава със земеделие, овощарство и отглеждане и преработване на рози. Населението взема най-дейно участие във всички етапи на борбите за национално освобождение.

Икономическото и духовно развитие през Възраждането повдига самочувствието на жителите и техният свободолюбив дух намира изява в участието им в Априлското въстание – селището е превърнато в добре укрепен въстанически пункт, в който се събират жителите на седем селища [2].

Бунтовният дух не заглъхва и след Освобождението. Създадена е партийна група, която след Първата световна война прераства в организация. От 1922 г. Брацигово вече е партиен район. Взема масово участие в Септемврийското въстание от 1923 г. и въоръжената борба през 1941 – 1944 г.

Богатата революционна история на Брацигово е показана в експозиция на Градския исторически музей. Музейното дело в Брацигово води началото си от 1926 г. Градският исторически музей се намира в старинната част на града и е център на оформилия се музеен комплекс, който включва още: родната къща на Васил Петлешков, родната къща на Семерджиев, художествена сбирка, разположена в сградата на старото читалище, експозицията на Брациговската строителна школа през Възраждането [3].

Заключение

Наред с увековечаващи паметта на борците за свобода паметници и плочи Брацигово е успяло да съхрани и много богато архитектурно наследство. Местните жители винаги са изпитвали

голямо уважение към своето населено място и към изтъкнатите си личности и са успели съхранят родовата памет.

Днес в Брацигово може да се видят много традиционни къщи, които са запазени и са реставрирани. Те представляват важна културна и исторически забележителност за града. В Музея на килимите в Брацигово може да се видят много експонати и информация, свързани с традиционните родопски къщи и майсторите строители в Брацигово.

Традициите на майсторите строители в Брацигово са запазени и днес. Много местни жители продължават да се занимават с традиционното строителство, като създават прекрасни къщи и други сгради, запазили духа на родопската архитектура.

Къщите в Брацигово са не само важна културна и историческа ценност, но и представляват значима част от местната икономика. Много от тях са превърнати в красиви гостоприемни места за туристи, където гостите на града могат да се запознаят с традициите и да се насладят на местната кухня.

Историята на района и майсторите строители в Брацигово представляват важна част от културното наследство на България и Родопите. Техните традиции и умения са запазени и днес, като през годините са оформили уникалния дух на този красив град и му придават неповторима красота и привлекателност.

Бележки

¹ **Информационен** сайт за развитие на туристическия бизнес в регион Западни Родопи. <<http://zapadnirodopi.com>> (19.05.2023).

² **Информационен** сайт за съхранение и популяризиране на българската история. <<https://bulgarianhistory.org/bratsigovskite-maistori-istoria/>> (19.05.2023).

³ **Информационен** сайт за развитие на туристическия бизнес в регион Западни Родопи. <<http://zapadnirodopi.com>> (19.05.2023).

⁴ **Официален** сайт на Община Брацигово. <https://www.bratsigovo.bg/doc_obs/436.pdf> (19.05.2023).

⁵ **Официален** сайт на Община Брацигово. <<https://www.bratsigovo.bg/documents.php?id=3>> (19.05.2023).

References/Литература

1. **Gyulemetov**, Нр. – Чибис. Из миналото на Bratsigovo. Sofia, 1940.
[**Гюлеметов**, Хр. – Чибис. Из миналото на Брацигово. София, 1940.]
2. **Verbenliev**, P., Vl. **Partachev**. Bratsigovskite maystori stroiteli prez XVIII i XIX vek i tyahnoto arhitekturno tvorchestvo. Sofia, 1963.
[**Бербенлиев**, П., Вл. **Партъчев**. Брациговските майстори строители през XVIII и XIX век и тяхното архитектурно творчество. София, 1963.]

3. **Бонева, V.** Bratsigovo: Muzei i pamet za Aprilskoto vastanie. – V: *Grad i pamet*. T. 3. Pazardzhik, 2017, s. 18 – 26.

[**Бонева, В.** Брацигово: Музеи и памет за Априлското въстание. – В: *Град и памет*. Т. 3. Пазарджик, 2017, с. 18 – 26.]

За автора

Нина Единакова е завършила бакалавърска степен по специалността „Информационни фондове на културно-историческото наследство“ и магистърска степен по „Защита на културно-историческото наследство“. В момента е редовен докторант по програма „Културно-историческо наследство в съвременна информационна среда“. Професионалните ѝ интереси са насочени към областта на културното наследство.

За контакт с автора: nina.edinakova@gmail.com

FROM THE WESTERN RHODOPES. STORIES AND CULTURAL HERITAGE FROM BRATSIGOVO

Nina Edinakova

University of Library Studies and Information Technologies

Abstract: Bratsigovo has existed since 1576. The settlement had the appearance of a fortress – the buildings were massive, built of hewn stones, and most of the houses had battlements. The construction activity of the master carpenters in Bratsigovo started since the first years of their arrival and there were two periods – from 1791 to 1830 and 1831 to the Liberation. The construction of worship buildings occupied a very large place in Renaissance architecture. The most significant achievements of the Bratsigovo builders were the construction of churches. They were the most sought-after masters from the Rila Monastery to Edirne and from Stara Planina to the Rhodopes.

Keywords: architecture, master builders, crafts, history, schools, churches.

About the Author

Nina Edinakova is a holder of BA in Informational Funds of Cultural-Historical Heritage and an MA in Protection of Cultural-Historical Heritage. Currently a full-time doctoral student in the program “Cultural-historical Heritage in a Modern Informational Environment”. Her professional interests are to continue to develop in the field of cultural heritage.

To contact the Author: nina.edinakova@gmail.com